

Katarzyna Ossowska

Ukraińskie skrzydło Szkoły Lwowsko-Warszawskiej

Humanistyka i Przyrodoznawstwo 21, 431-436

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

UKRAIŃSKIE SKRZYDŁO SZKOŁY LWOWSKO-WARSZAWSKIEJ

Stepan Ivanyk, *Filozofowie ukraińscy w Szkole Lwowsko-Warszawskiej*, Wydawnictwo Naukowe Semper, Warszawa 2014, ss. 223.

O Szkole Lwowsko-Warszawskiej powstało w Polsce i za granicą wiele publikacji – zarówno o samej formacji, jak i o poszczególnych jej przedstawicielach. Filozofia Kazimierza Twardowskiego oraz jego najbliższych uczniów jest w większości znana i dobrze opracowana. Jednakże każda tematyka posiada swoje nieodkryte fragmenty i luki do wypełnienia – niektóre duże, inne zupełnie drobne. Monografia Stepana Ivanyka ma być właśnie, jak pisze autor we wstępie, próbą zapelnienia pewnej luki związanej z filozofią Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Chodzi mianowicie o zbadanie ewentualnych związków i relacji między grupą uczonych skupionych wokół osoby K. Twardowskiego a filozofami ukraińskimi w okresie funkcjonowania Szkoły we Lwowie, tj. od jej powstania w 1895 r. do 1939 r. Można zatem uznać podejmowane kwestie za istotny brak. Zagadnienie to rzeczywiście nie zostało dotychczas wyczerpująco omówione, dlatego intencją autora było gruntowne przeanalizowanie potencjalnego wpływu nauk Twardowskiego na kształtowanie się myśli ukraińskiej – głównie we Lwowie, ale i całej Galicji Wschodniej. Ivanyk wskazał cztery szczegółowe cele wynikające z postawionego problemu: a) konieczność zbadania warunków kulturowo-historycznych powstania i rozwoju Szkoły Lwowsko-Warszawskiej oraz udziału ukraińskich myślicieli w tym procesie, b) wykazanie instytucjonalnego związku filozofów ukraińskich ze strukturami organizacyjnymi Szkoły, c) odnalezienie merytorycznego i metodologicznego powiązania treści zawartych w pracach ukraińskich badaczy ze spuścizną Twardowskiego i jego uczniów oraz d) ocena wkładu Ukraińców do naukowego dorobku Szkoły. Na tych czterech punktach skupia swoją uwagę autor najnowszego opracowania na temat filozoficznej Szkoły Lwowsko-Warszawskiej.

Stepan Ivanyk jest filozofem i kulturoznawcą, jego zainteresowania badawcze dotyczą wzajemnych oddziaływań polskiej i ukraińskiej filozofii oraz rozwoju kultury i filozofii we Lwowie w drugiej połowie XIX i pierwszej połowie XX

wieku. Pracuje jako adiunkt w Zakładzie Semiotyki Logicznej Instytutu Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, a recenzowana monografia powstała na podstawie jego rozprawy doktorskiej. Podejmowana problematyka jest zatem dobrze znana autorowi, o czym świadczą także jego wcześniejsze publikacje (na temat filozofów ukraińskich z kręgu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej pisał od 2009 r. zarówno w języku polskim, jak i ukraińskim – wykaz przedrukowanych fragmentów tych prac został zamieszczony na końcu omawianej monografii).

Książka składa się ze wstępu, dwóch głównych rozdziałów, aneksu i krótkiego zakończenia. Obok obszernej bibliografii (łącznie ponad 300 pozycji, z czego 114 w języku ukraińskim) autor zawarł także wykaz stosowanych skrótów, indeks osobowy oraz sześć przedruków różnego rodzaju pism dokumentujących bezpośrednio związki wybranych filozofów ukraińskich z K. Twardowskim (są tu m.in. fragmenty listów Stefana Baleya i Iwana Mirczuka do Twardowskiego oraz zaświadczenie o udziale w seminarium filozoficznym wydane przez założyciela Szkoły Stefanowi Ołęksiukowi). Układ publikacji jest czytelny, a struktura rozdziałów przejrzysta i logiczna. Część informacji (statystycznych, biograficznych) została podana w formie tabel, co ułatwia analizę porównawczą przedstawionego materiału. Udogodnieniem dla polskiego czytelnika i dodatkowym walorem rozprawy jest podane każdorazowo w nawiasie kwadratowym polskie tłumaczenie oryginalnych tytułów prac autorów ukraińskich, tytułów czasopism, a także nazw instytucji.

Rozdział pierwszy został podzielony na dwa zasadnicze podrozdziały, opisujące m.in. polsko-ukraińskie relacje kulturowe we Lwowie w końcu XIX i początkach XX wieku oraz stosunek K. Twardowskiego do Ukraińców. Zostały tu także pokrótce zaprezentowane sylwetki wybranych ukraińskich myślicieli związanych ze Szkołą i działających w założonym we Lwowie Polskim Towarzystwie Filozoficznym. Ivanyk na początku podejmuje dyskusję z dwoma rozpowszechnionymi poglądami na temat relacji polsko-ukraińskich – z tezą o wzajemnej wrogości przedstawicieli obu narodów oraz przekonaniem o ukrainofobii założyciela Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Powołując się na wypowiedzi postaci związanych z polską i ukraińską nauką, a także na liczne fragmenty *Dzienników* Twardowskiego, obala oba stereotypy, co pozwala mu stwierdzić, że „ani klimat kulturowy, ani postawa Twardowskiego nie stanęły na przeszkodzie powstania ukraińskiego skrzydła Szkoły Lwowsko-Warszawskiej” (s. 29). Twierdzenie to otwiera możliwość obrony postulatu o rzeczywistym wpływie nauk Twardowskiego na ukraińskich studentów Uniwersytetu Lwowskiego, dlatego drugą część tego rozdziału autor rozpoczyna od wprowadzenia kryteriów, według których zamierza wyodrębnić konkretne postaci jako uczniów Twardowskiego. Korzysta przy tym z opisanych przez Jana Woleńskiego czynników przynależności do Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Są to następujące wyznaczniki: genetyczny – odbycie studiów u założyciela Szkoły lub jego uczniów (przy czym Ivanyk

zaostrza to kryterium jedynie do osoby Twardowskiego), geograficzny – działalność naukowa we Lwowie i Warszawie (tu następuje zawężenie do Lwowa), czasowy – od 1895 r. do wybuchu II wojny światowej (pozostaje bez zmian) oraz merytoryczny – zasób wspólnych idei¹. Dwa czynniki, genetyczny i merytoryczny, autor uważa za najistotniejsze z punktu widzenia obranego celu pracy. Na podstawie analizy różnorodnych pism i dokumentów, w tym zachowanych źródeł archiwalnych, takich jak indeksy oraz świadectwa kolokwialne, Ivanyk wskazał dziesięcioro badaczy spełniających kryterium genetyczne – odbycie studiów bezpośrednio u K. Twardowskiego oraz udział w naukowej działalności Polskiego Towarzystwa Filozoficznego wraz z aktywnym współtworzeniem przez niektórych z nich „Ruchu Filozoficznego”. Kryteria te (łącznie lub tylko pierwsze) spełniają: Stefan Baley (filozof, psycholog, pedagog), Jakym Jarema (psycholog, filozof, pedagog), Wołodymyr Juryneć (filozof), Hawryił Kostelnyk (filozof, teolog greckokatolicki), Aleksander Kulczycki (filozof, psycholog, pedagog), Jarosław Kuźmiw (pedagog, psycholog), Stefan Ołeksiuk (filozof, psycholog, krytyk literacki), Milena Rudnicka (pedagog, dziennikarka), Hilarion Święcicki (filolog, etnograf, muzeoznawca) oraz Miron Zarycki (matematyk, filozof) (s. 64). Widać, że wskazani ukraińscy uczeni specjalizowali się w różnych dziedzinach nauki, nie tylko w filozofii. Nie była to w Szkole Lwowsko-Warszawskiej sytuacja wyjątkowa – autor *O jasnym i niejasnym stylu filozoficznym* postulat teoretycznego pluralizmu uważał za jedną z ważniejszych wytycznych rzetelnego i krytycznego uprawiania nauki. Jak napisała po latach pracy z Twardowskim Izydora Dąmbska, „wyjść z tej szkoły mogli: spirytualiści i materialisci, nominalisci i realiści, logiści i psychologowie, filozofowie przyrody i teoretycy sztuki”².

Drugi rozdział, niemal dwukrotnie dłuży od poprzedniego, ma za zadanie zilustrować merytoryczne związki wymienionych badaczy z tradycją Szkoły. Podobnie jak poprzedni, został on podzielony na dwie części. W pierwszej autor prezentuje poglądy wyróżnionych filozofów ukraińskich oraz omawia ich najważniejsze prace. W drugiej natomiast wyodrębnia zasób merytorycznych – teoretycznych i metodologicznych – idei decydujących jego zdaniem o przynależności do Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, by na końcu przeanalizować przedstawione w części pierwszej stanowiska pod kątem realizacji tych założeń. Rozdział ten dostarcza więc uzasadnienia dla tezy o przynależności wybranych ukraińskich myślicieli do Szkoły Twardowskiego. Prezentowane teorie filozofów ukraińskich dotyczą wszystkich najważniejszych dziedzin filozofii – psychologii (Twardowski za swoim mistrzem, Franzem Brentano, uważał psychologię za podstawową naukę filozoficzną, o czym dalej), etyki, estetyki, logiki, a także historii filozofii. Pojęmowane są m.in. problemy twórczości poetyckiej i wyobraźni twórczej (Ba-

¹ Zob. J. Woleński, *Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska*, PWN, Warszawa 1985, s. 9.

² I. Dąmbska, *Czterdzieści lat filozofii we Lwowie 1898–1938*, „Przegląd Filozoficzny” 1948, t. 44, s. 17.

ley, Jarema), krytyczne interpretacje psychoanalizy Freuda (Jarema, Juryneć), logiczne i ontologiczne analizy pojęcia negacji (Kostelnyk), zagadnienie uzasadnienia estetyki naukowej (Rudnicka, Zarycki) oraz etyki naukowej (Baley), a także próby systematyzacji historii filozofii ruskiej (Święcicki). Za najważniejsze teoretyczne osiągnięcia ukraińskich studentów Twardowskiego Ivanyk uważa klasyfikację uczuć Baley'a i jego koncepcję motywu endymiońskiego w twórczości literackiej Słowackiego i Szewczenki oraz koncepcję pomyłek pisemnych Ołeksy i jego analizę sądu spostrzeżeniowego (s. 173).

Przechodząc do zasadniczej części ostatniego rozdziału, Ivanyk wskazuje dwa główne merytoryczne kryteria przynależności do Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, które mają źródło w myśli Brentana – kontynuowanej i rozwijanej przez Twardowskiego, a także większość jego wychowanków. Pierwszym takim wyróżnikiem jest postulat posługiwania się metodą analizy pojęciowej w dociekaniach filozoficznych, nazwany przez Ivanyka analitycyzmem (s. 151). Stosowanie w filozofii metody naukowej, wzorowanej na dyscyplinach przyrodniczych i wychodzącej od analizy pojęć, było programową tezą Szkoły. Charakterystyczne dla formacji Twardowskiego postulaty jasności, precyzji i formalnej poprawności głoszonych twierdzeń są rzeczywiście często oceniane jako jedyny wspólny mianownik poglądów przedstawicieli Szkoły, która – jak zostało już zaznaczone – popierała teoretyczny pluralizm, obwarowany wszakże wymogami rzetelności i krytycyzmu. Drugą reprezentatywną cechą myśli lwowskich filozofów było uznanie psychologii za podstawową naukę filozoficzną, czyli psychologizm (s. 152). To w dziedzinie zjawisk psychicznych, zdaniem Brantana (a także Twardowskiego), należy szukać podstaw pozostałych nauk filozoficznych – metafizyki, logiki, etyki i estetyki. Brentanowską psychologię opisową cechował introspekcjonizm (teza o niezawodnym charakterze poznania introspekcyjnego), intencjonalność (teza o intencjonalnym nastawieniu wszystkich aktów psychicznych) oraz specyficzna klasyfikacja aktów psychicznych (podział na przedstawienia, sądy i emocje). Wśród szczegółowych wyznaczników Szkoły Lwowsko-Warszawskiej w innych dziedzinach filozoficznych Ivanyk wskazuje dążenie do zreformowania tradycyjnej logiki Arystotelesowskiej, realizację programu etyki naukowej, poszukiwanie kryteriów estetyki naukowej oraz hołdowanie aposteriorycznej metodzie konstrukcyjnej w historii filozofii (s. 162).

Ostatnią część drugiego rozdziału stanowi analiza przedstawionych wcześniej wyników teoretycznych ukraińskich filozofów pod kątem obecności w nich ogólnych i szczegółowych wyznaczników charakteryzujących Szkołę Lwowsko-Warszawską. Ivanyk, opierając się głównie na tekstach źródłowych, wskazuje punkty styeczne myśli Twardowskiego i ukraińskich badaczy. Odnajduje u tych ostatnich wszystkie wypunktowane wcześniej elementy swoiste dla Szkoły – stosowanie analizy pojęciowej (zwraca uwagę na podobieństwo przedmiotu i metody prac doktorskich Twardowskiego i Ołeksy), obecność w poglądach Ukra-

inów psychologizmu metodologicznego i/lub ontologicznego, bliskość ideową, widoczną także w estetyce, etyce, logice i historii filozofii (s. 170–173). Oprócz spełniania wskazanych przez Ivanyka warunków, ukraińskie skrzydło tej formacji posiadało jego zdaniem również pewne cechy indywidualne. Po pierwsze, ich prace powstawały głównie w języku narodowym. Tylko 20% publikacji pisano w językach obcych (w tym większość po polsku). Stanowiło to z jednej strony istotny czynnik rozwoju ukraińskiej terminologii filozoficznej i psychologicznej, jednak z drugiej strony tworzyło barierę w przepływie myśli między twórcami ukraińskimi a resztą filozoficznego i naukowego środowiska. Po drugie, ukraińscy uczniowie Twardowskiego nie stanowili zwartej grupy, często nie znali się osobiście. Rzadko też powoływali się wzajemnie na swe pisma, choć często zajmowali się podobnymi problemami. Nie znajdziemy też zbyt wiele odwołań ukraińskich uczonych do prac samego Kazimierza Twardowskiego czy jego uczniów (wyjątek stanowią Baley i Ołeksiuk). Ivanyk tłumaczy to głównie względami politycznymi i ówczesną atmosferą społeczno-polityczną we Lwowie (s. 176). Po trzecie, zdaniem autora ukraińskich filozofów cechuje duże zainteresowanie psychoanalizą (sześciu z omawianych uczonych prowadziło badania nad teorią Freuda i metodą psychoanalityczną). Zastrzeżenia może więc budzić kwestia kompatybilności ostatniego wyróżnika z założeniami Szkoły – ocena psychoanalizy w Szkole Lwowsko-Warszawskiej była negatywna, przede wszystkim z powodu uznania nienaukowego charakteru jej metody, ale także niezgodności z niektórymi założeniami Brentanowskiej psychologii deskryptywnej (jak teza o nieistnieniu nieświadomych zjawisk psychicznych czy teza o intencjonalności). Ivanyk przekonuje jednak, że odwoływanie się do metody psychoanalitycznej przez ukraińskich uczniów Twardowskiego daje się pogodzić zarówno z metodologicznymi, jak i merytorycznymi wymogami Szkoły (s. 179–180).

Podsumowując swe rozważania Ivanyk stwierdził, że: „przedstawione [...] rezultaty badań świadczą o tym, że spora grupa myślicieli i naukowców ukraińskich, stanowiąca elitę ukraińskiej inteligencji przedwojennej w Galicji, znajdowała się w orbicie wpływu szkoły Twardowskiego” (s. 187). Pozwala to po pierwsze, wyjaśnić tendencje ujawniające się w filozofii ukraińskiej przez odwołanie do owego stosunku. Po drugie, pozwala zdaniem autora mówić o ukraińskim brentanizmie, który należałoby uznać obok utrwalonej już tradycji austriackiej, polskiej i czeskiej (s. 187). Uzupełnienie głównego tekstu stanowi pięciostronicowy aneks, w którym autor pokrótce przedstawił sylwetki ukraińskich filozofów związanych ze Szkołą Lwowsko-Warszawską, niespełniających jednak restrykcyjnych kryteriów przyjętych w zasadniczej części książki. Znalazły się tu więc osoby, które były uczniami uczniów Twardowskiego – Jarosław Curkowski uczeń Stefana Baleya, Wołodimir Janiw student Kazimierza Ajdukiewicza i Mieczysława Kreutza, a także myśliciele nieposiadający lub niemanifestujący genetycznej przynależności do Szkoły Twardowskiego, jednakże uwzględniający w swej pracy fi-

lozoficznej jej teoretyczne lub metodologiczne postulaty. Do ostatniej grupy Ivanyk zaliczył Iwana Franke, Mykołę Konrada oraz Iwana Mirczuka (s. 182).

Stosunkowo niewielki rozmiar pracy sprawia, że autor w sposób syntetyczny przedstawił filozofię Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, skupiając się jedynie na tych aspektach, które są w istotny sposób związane z działalnością intelektualną omawianych uczonych ukraińskich. Dlatego praca ta będzie bardziej satysfakcjonująca dla czytelnika zaznajomionego z tradycją filozoficzną Szkoły Lwowsko-Warszawskiej. Nadmiernemu rozrostowi pracy zapobiegła także duża precyzja sformułowań – nie ma w tej pracy przysłowiowej „piany” wypełniającej przestrzeń między jej merytoryczną zawartością. Z drugiej jednak strony, mimo niewielkiej objętości, książka stanowi swoiste kompendium wiedzy na temat myśli ukraińskiej z przełomu XIX i XX wieku, przynosząc polskiemu czytelnikowi wiele informacji dotąd niedostępnych. Bo o ile Baley jest postacią relatywnie znaną w polskiej literaturze przedmiotu – część prac napisał w języku polskim³, a także wymieniany jest w opracowaniach, m.in. w *Filozoficznej Szkole Lwowsko-Warszawskiej* J. Woleńskiego⁴ czy w monografii T. Rzepy pt. *Życie psychiczne i drogi do niego: (psychologiczna Szkoła Lwowska)*⁵, o tyle pozostali opisywani przez Ivanyka filozofowie ukraińscy pozostawali nieznani szerszemu gronu czytelników. Tematykę podjętą przez warszawskiego filozofa można zatem śmiało określić jako nowatorską.

Materiał źródłowy (głównie archiwalny), na którym oparty jest większość rekonstrukcji stanowisk filozofów ukraińskich, był – jak wskazuje autor we wstępie – trudno dostępny, co podnosi walor jego pracy. Trafny jest też w moim odczuciu dobór wyznaczników, którymi kierował się Ivanyk w ocenie przynależności filozofów ukraińskich do Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, choć nie wyczerpuje on zasobu wspólnych idei, nie podejmuje np. uznawanego w Szkole realizmu czy absolutyzmu w kwestii prawdy. Można wobec tego postawić pytanie, czy omawiani filozofowie nie wypowiedali się w tych kwestiach, czy też mieli odmienne od uznawanych w Szkole Twardowskiego zapatrywania na ten temat. Niemniej luka została wypełniona. Choć może tylko częściowo – przedstawione wyniki są dobrym punktem wyjścia do dalszych badań nad zagadnieniami obecności ukraińskiej myśli filozoficznej w kręgu Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, jak też filozofii ukraińskiej w ogóle. Można wobec tego liczyć, że ta tematyka zostanie jeszcze przez autora podjęta.

Katarzyna Ossowska

³ Zob. także wybór pism *Psychologia w szkole lwowsko-warszawskiej: Twardowski, Witwicki, Baley, Błachowski, Kreutz, Lewicki, Tomaszewski*, pod red. T. Rzepy, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 255-276.

⁴ Zob. J. Woleński, op. cit., s. 16 i 17.

⁵ T. Rzepa, *Życie psychiczne i drogi do niego: (psychologiczna Szkoła Lwowska)*, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin 1998.